

Priče Ive Andrića
KNJIGA 6

Od istog pisca:
BEOGRADSKE PRIČE
PRIČE O OSOBNJACIMA I MALIM LJUDIMA
SARAJEVSKJE PRIČE
PRIČE O MORU
TURSKE PRIČE

Copyright © 2011 Zadužbina Ive Andriće, Milutina
Bojića 4, Beograd

Copyright © 2011 Izbor Zadužbine Ive Andrića, Mi-
lutina Bojića 4, Beograd

Copyright © 2011 ovog izdanja, LAGUNA

PRIČE O SELU

SADRŽAJ

Osatičani.....	11
Veletovci.....	55
Rzavski bregovi.....	67
Priča o kmetu Simanu.....	81
Razgovor.....	115
Kosa.....	123
Zimi.....	131
San i java Pod grabićem.....	137
Lov na tetreba.....	145
Priča o soli.....	155
Ranjenik u selu.....	163
Veliki raspust.....	171
Izlet.....	181
Praznično jutro.....	191
Na državnom imanju.....	199
<i>Rečnik turcizama, provincijalizama i manje poznatih reči i izraza.....</i>	<i>213</i>
<i>Hronologija života i rada Ive Andrića.....</i>	<i>221</i>
<i>Napomena uz ovo izdanje.....</i>	<i>235</i>

OSATIČANI

Osatica. Varoš na uzvisini, ali ta uzvisina sama opkoljena je sa svih strana visokim planinama sa golim, krševitim obroncima. Tako su podjednako u pravu i oni Osatičani koji tvrde da je njihov grad na brežuljku, kao i oni koji kažu da nije, nego da se, naprotiv, nalazi u rupi. Ali ono što je zajedničko svima, bez obzira na sva podeljena mišljenja, to je da svi Osatičani imaju neku urođenu težnju za visinama i da najugledniji među njima kao i oni najskromniji žele da se ispnu bar za pedalj više od mesta na kom su. Da se ispnu, i da se to vidi i zna. Ko ne može ništa drugo, on bar sanja ili priča o izdizanju. I ta želja za usponom svake vrste i po svaku cenu, za iluzijom visine, ne ostavlja ih nikad, sve do smrti, koja je kraj svih želja i, za Osatičane, neka vrsta poslednjeg i naročitog uspona. Ona prelazi sa starijih na mlađe, od naraštaja na naraštaj.

I u tom „osatičkom propinjanju“ nema razlike između muslimana i hrišćana, iako se inače dve osatičke vere u malo čemu slažu, čak i žive odvojeno. Hrišćanski deo grada je u krševitom kraju na brežuljku, oko

crkve, koja je na najvišoj tački, a muslimanski na padinama toga brežuljka, gde je sve „pod nogu“, gde se zemlja lakše radi i bolje rađa.

Dok je bila turska vlast u Bosni, češće i više su se „propinjali“ oni iz donjeg dela kasabe. A i moglo im se, jer su bili zaista sultanovi sinovi i sa konja na ovaj svet gledali. Iako je, razume se, i među njima bilo više sirotinje koja je tuđe konje vodila, nego bogataša i kolonovića koji su ih jahali. Pa i kad je nestalo vlasti i popustilo imanje, ostao je glas i ugled i visoko mišljenje o sebi, i stotina priča o svemu tome. Sve se one sa zanosom pričaju i sa slašću slušaju, a dovoljno je ispričati samo jednu od njih pa da se to lako razume, na primer priču o Hasimu Glibi, koji se u poslednjem rusko-turkom ratu proćuo pravim osatičkim podvigom.

Kad je turska vlast među muslimanima po Bosni kupila nizam za rat protiv Rusije, branio se svak živ od regrutovanja, kako je ko bolje mogao i umeo. Što je ko ugledniji i imućniji i veštiji, to se uspešnije i lakše oti-
mao nizamu. Neko je ipak morao da krene, makar po jedan ili dvojica iz svakog naselja, i to su bili obično siromašni mladići, nadničari, bez jačeg roda, veza i ugleda. Služiti rok u carskoj vojsci i obući na sebe zapadnjačku, „tjesnu“ uniformu, nije uspon, nego prepad; zbog toga je iz Osatice krenuo jedan jedini vojnik, Hasim Glibo, neugledno i sitno momče koje nije imalo ničim da se iskupi, nikog ko bi ga zaklonio i odbranio. Ali se i taj jedan jedini Osatičanin proslavio mimo svu carsku vojsku i, bar u osatičkoj priči, popeo više od ostalih. Nije se doduše nikad vratio u svoju kasabu, ostao je negde na nekom etapnom položaju, gde je, umotan u svoje tanko ćebe, umro od opšte iznurenosti

i dizenterije, i pokopan u zemlji crnici i negašenom kreću, zajedno sa nekoliko desetina istih takvih bezimenih askera koje je ista bolest ukinula s nogu. Ali u Osatici je nikla priča o njegovoj veličanstvenoj pogibiji; i ta priča nije samo lepša od nelepe stvarnosti nego će i duže trajati no što bi trajao Hasim da je ostao u kasabi, i mnogo više vredi nego što je on, živ, za kasabali-
lje vredeo.

To svako dete zna. Zatvorili se Rusi u neki vrletni grad, poboli svoj barjak navrh tvrđave, pa se pomešao sa oblacima. Gleda ga turska vojska, ali mu ništa ne može. A naš Hasim, gledao i on, gledao, pa nije više mogao da odoli srcu. Zatražio *izun* od komandanta da se ispne i skine kaurski barjak. Komandant ni da čuje. Govorio mu Hasim ko je i odakle je i uveravao ga da za čoveka iz Osatice, koji se i inače celog veka penje i spušta, nema krša ni strmine uz koje se ne bi mogao popeti. Najposle, komandant ga oterao, zajedno sa njegovom ludo smelom zamisli. Ali Hasim krenuo sam, na svoju ruku.

Krenuo u samo svitanje. Smenjuju se dan i noć. Još nije otpočela svakodnevna topovska paljba, ni već uobičajene rovovske borbe, čarke i manevrisanja u podnožju tvrđave. Bos, zasukanih nogavica do kolena i rukava do lakata, samo sa nožem za pojasom, Hasim se peo uz liticu koja nije bila zaštićena, jer su je Rusi smatrali nepristupnom. U početku nije ga niko video, jer se nije ni pomišljalo da se neko s te strane može uspeti. Najposle, primetile ga obe vojske, i turska i moskovska, ali niko nije pucao. Ne mogu ljudi da se priberu od čuda i iznenađenja. Sve stalo kao skamenjeno i samo gleda uvis. Ide šapat kroz tursku vojsku:

„Ama, šta je ono?!“ „Pelivan?“ Dok će neko: „Hasim iz Osatice!“ Jeste Hasim, nije Hasim! Dok oni tako nagađaju, osveste se Moskovi, u neko doba, i stanu da pucaju. Ali Osatičanin sve od kamena do kamena, iz jednog mrtvog ugla u drugi, penje se i penje sve više, ne znaš na što staje, sagledati ga dobro ne možeš. Sad ga vidiš, sad ga ne vidiš.

Gledaju vojske šta Hasim radi. Hvataju ga komandiri na durbine i tobdžije na nišan, dok se on tako ne ispe na najviši bedem i ne pokaza na čistini ispod barjaka. A odozdo osula po njemu ruska vojska da puca iz svega što pucati može. Sipa kuršum kao grād, a Hasim već pruža ruke za barjakom. I skinuo bi ga da nije bilo izdaje. Ali onaj Hasimov komandant, murtatin i zavidnik, naredio nekim svojim ljudima pa i oni pucaju. I tako je naš Hasim od turskog kuršuma poginuo, i nije mu bilo suđeno da snese moskovski barjak i da se proslavi i on i njegova Osatica u Bosni.

Tako su Turci Osatičani slavno sahranili navrh ruske tvrđave Hasima Glibu, koji je umesto njih otišao u nizam i tamo negde jedno zaglavio.

A, rekli smo već, nisu se propinjali samo Osatičani Muhamedove vere, nego i oni gore što žive na strmeni, okupljeni oko crkve; nisu onoliko koliko bi hteli, ali je su koliko su ikad mogli. I o njima je ovde govor.

Kad je turski asker napustio Bosnu i došla austrijska uprava, videli su Osatičani da je njihova crkva („Hram svetago Uspenija v mjestu Osatici“) nedostojno malena, niska, neugledna, da nemaju zvona ni zvonare. Kao da su im se odjednom oči otvorile. Postideli su se i pregnuli da stvar izmene i poprave.

Prvo su podigli zvonaru što su mogli tvrđu i višu, a zatim su, ne puštajući da se pobožni zanos ohladi, nabavili zvona, čak iz Vršca, i to dva odjednom, malo i veliko. Stajalo je to mnogo novca celu opštinu, ali su se zato i nauživali i naslavili, i naprkosili inovernim komšijama dole u polju.

Zvona su dovezena u velikom slavlju na kolima koja su bila okićena zelenilom, cvećem i trobojnim vrpčama. Sve što je muška, i ono od pedlja, pomagalo je kod podizanja tih zvona. Toliki su pomagali i hteli da budu korisni da je posao jedva svršen; umalo se nesreća nije desila. A kad su zvona najposle obešena, počela je prava orgija metalnih zvukova. Bučalo je veliko, Bogorodičino, cilikalo malo, Mihaila arhangelu. I to bez prestanka. Staro i mlado smenjivalo se na zvonari, vešalo se o konopce i propinjalo uz njih, svetlih očiju, utrnulih dlanova, otvorenih usta, pevajući iz punih grudi nešto što se gubilo u jeci zvonâ. Dva dana je kolo igralo u crkvenoj porti. Zvona nisu prestajala. Izgledalo je da neće ni prestati i da će od sada ljudima vek prolaziti u stalnom tutnju i zvonjavi.

Onima dole život je omrznuo slušajući tu mrsku lupu i ludo zvoncanje. To im je bilo kao neka osveta za one borije i bubnjeve kojima su oni oduvek za vreme ramazanskog posta, po ceo mesec dana, pre svitanja budili svoje hrišćanske sugrađane iz gornjeg dela grada.

Tako je svak proveo svoje.

Još nisu bila zvona dokraja ni isplaćena, i zbog skupog njihovog podvoza trajao je spor, a već je počelo sabiranje novca i materijala za proširenje crkve i – dizanje kubeta.

Stara, prizemljasta crkvena zgrada sa običnim niskim krovom od pocrnele šindre nije više odgovarala potrebama osatičke crkvene opštine ni visokoj predstavi koju je ona imala o svojoj snazi i svom ugledu. To je nekako u istom trenu svima postalo jasno. Kad je jednom izgovorena reč *kube*, ona više nije izlazila ljudima iz glave. Istina, nikad niko od njih nije video kube, osim na jednoj ikoni u crkvi, na kojoj je naslikan „Nebeski Jerusalim“, fantastični grad pun nekih čudnih i visokih tornjeva i kupola. Niko nije tačno znao ni zamišljao šta će to i po čemu će to u Osatici biti lepše i bolje kad crkva dobije kube, ali svak je o njemu maštao i govorio, smatrajući da je ono neophodno za dalji život kasabe i sreću budućih naraštaja, gotovo kao i vazduh, hleb i voda. A kad o nečem počne tako da se mašta i govori, to se pre ili posle mora i ostvariti.

Ljudi koji su išli trgovačkim poslom po svetu našli su u Novoj Varoši nekog majstora, Ristu Nišliju, koji je popravljao tamošnju crkvu. Pozvali su ga i on je došao u Osaticu, razmotrio stvar i pristao da se primi posla. Odmah je rekao da se crkva ne može mnogo proširiti ako treba na nju da se postavi kube, i da to kube ne može biti visoko ako se želi da bude trajno i za oko prijatno. Osatičani su pristali. Jer, pravo govoreći, nije im u crkvi ni do sada bilo tesno, a glavno je da se ispuni želja i ispne kube, pa koliko je da je. Najposle, sastavljen je približan proračun troškova, sklopljen je ugovor, i odmah otpočeo rad.

Posao je svršen tačno prema pogodbi. Osatička crkva dobila je kube. To kube, istina, nije bilo ni oblikom ni veličinom kako su mnogi zamišljali da će biti, nije bilo na sredini crkvene zgrade kao ona kubeta na ikoni

„Nebeskog Jerusalima“, nego spreda, iznad samih vrata, usko i šiljasto, a pozadi je ostao običan krov „na dvije vode“ kakav je i dosad bio; i to kube nije bilo pokriveno limom ili čak bakrom, kako su neki sanjali, nego sitnom i finom, naročito sečenom šindrom, koju su seljaci dali besplatno, kao svoj prilog hramu, i koja je rađena po majstorovim nacrtima. Nije bilo sve onako kako se očekivalo, ali kube je bilo tu, i Osatičani su bili i suviše poneseni njime, takvim kakvo je, da bi još dugo mislili na ono o kom su nekad maštali. A najposle – tešili su se Osatičani – ko zna da li i druga kubeta u većim gradovima i na čuvenim crkvama odgovaraju svima željama i očekivanjima, i da li iko na svetu ima kube kakvo želi i zamišlja? Ne može svak imati kube kao što su ona naslikana na ikoni „Nebeskog Jerusalima“. Uostalom, ko zna kako i ta izgledaju u stvarnosti, jer ikona je jedno a stvarnost drugo. Glavno je da se njihova crkva uzdigla i klisila koliko god je mogla uvis, da se više ne pripija uza zemlju i ne pravi manja nego što je, i – da sve to lepo vide oni odozdo, iz donjeg dela grada.

Bilo je dosta razgovora o krstu koji treba da bude postavljen navrh kubeta. Majstor Nišlija predlagao je da krst bude drven i samo pokovan limom; toga mišljenja bili su i neki opštinari, ali je velika većina građana smatrala da na njihovoj crkvi može biti samo pozlaćen krst, ili nikakav. Kako nisu imali dovoljno novca, postavljen je privremeno običan drven krst, a Osatičani su pregurali da sakupe potrebnu sumu. Sakupljali su po selima, išli čak do Sarajeva u prošnju, vršili pritisak na imućnije ljude, menjali testamente nekim staricama. Najposle, krst je poručen kod jedne firme u Novom

Sadu, na otplatu, i stigao je u najbolje doba godine. Sa krstom je firma poslala i majstora koji će krst podići i utvrditi.

To je bilo veliko vreme za gornju Osaticu. Pozlaćen krst koji treba utvrditi na visini, stranac majstor, uzbuđljive pripreme za opasno penjanje. Sve predmeti za beskrajne, žive razgovore i za velika maštanja, koja Osatica toliko voli.

Sam majstor, zvao se Jakov Bodnar, nije svojim izgledom i držanjem odgovarao predstavi koju su ovdašnji ljudi imali o toj vrsti veštaka. Suviše im je bio sitan, neugledan i jednostavan, nedovoljno rečit i svečan za visoki posao koji radi. Odseo je u kući Lekse limara.

Aleksa Jovanović, zvani Lekso, jedini je majstor toga zanata u kasabi. Stamen i plav momak sa nekim svetlim, zrakastim očima koje menjaju boju i trepere. Išao je u Višegrad i tamo izučio zanat kod austrijskog majstora, o kom je mnogo pričao. Za četiri godine nije se taj majstor jednom nasmejao, ali nije ni Leksu ošamario. Takav je bio. Kad je dobio „kalfensko pismo“, Lekso se vratio u Osaticu i pod majstorovim imenom otvorio radnju, u kojoj je radio manje limarske poslove. Kad je stekao pravo, preneo je dućan na svoje ime, pošto je prvo odslužio vojsku. Dobro je radio, za skromne osatičke potrebe, i prilično zarađivao. Pio je koliko i ostali, i u piću se ponašao kao svaki Osatičanin. Prešao je dvadeset i petu godinu, a još se nije oženio. Živeo je sa ocem i majkom. To je bilo jedino u čemu se odvajao od svojih meštana.

Lekso, koji se stalno nalazio uz novosadskog majstora i pomagao mu u svemu, bio je neka vrsta veze

između njega i ljubopitljivih građana. On im je pričao o tom čoveku sve što je mogao da sazna. Četrdeset i šest mu je godina, ima ćerku učiteljicu i već unuča. Niti pije rakiju niti puši duvan. Nije mnogo rečit ni preterano ćutljiv. A radi – to se čudo videlo nije! Nigde ne staje, nikad ne miruje, mrav mu ravan nije.

A građani, koji su hteli sve da znaju, jednako su i dalje zapitkivali o stranom majstoru. Da li je snažan i vešt koliko treba? Da li je baš od tih što krstove postavljaju? Jede li krmetinu? Da nije neka druga vera?

Za to vreme majstor je mirno i neupadljivo vršio sve pripreme za podizanje krsta. Po njegovom nacrtu načinjene su od dobra a laka drveta nekolicke merdevine razne debljine i dužine, pobijeni su klinovi u krov kubeta i postavljene lestvice od konopca; oko vrha je sklopljena i utvrđena skela od kratkih i čvrstih dasaka, po njoj se kretao majstor i odozgo dovikivao naredbe kao hodža sa munare. Lekso mu je pomagao u svemu i viđao se svuda. Pored toga, poučeni su i raspoređeni pomoćni radnici.

Crkvena porta je bila zatvorena, tako je tražio majstor, ali svet se stalno iskupljao i gledao spolja šta se radi: deca nisu silazila sa ograde. Svi su, pomalo razočarani, gledali te jednolične, sitne radove bez vidljiva cilja, u stalnom iščekivanju onog što je glavno: kad će „zlatan“ krst zasjati nad Osaticom. I jednog dana je Bodnar, uz Leksinu pomoć, zaista postavio krst navrh kubeta, zalemio ga i gvozdenim prečagama utvrdio pri dnu, a sa strane vezao čvrstom a tankom, gotovo nevidljivom čeličnom žicom. Sve je to izvršeno brže i na izgled lakše nego što su ljudi u kasabi očekivali, tako da im se činilo kao da su u nečem prevareni i kao

da im je na neki mađioničarski način ukraden onaj glavni i najuzbudljiviji trenutak: kad je krst prvi put zablistao nad Osaticom. Sad je već bilo dockan. Krst je blistao sa svakim zrakom sunca i svačijem oku, kao da je to najobičnija stvar i kao da je oduvek bio tu. I majstor se spremao na odlazak; Lekso se nije odvajao od njega; a kad je krenuo, ispratio ga je do Dobre Vode, na sat hoda od kasabe, dokle Osatičani prate svoje najbliže kad odlaze u svet.

Stojeći pored česme, bogate vodom, koja je u četiri teška, kao srebrna mlaza padala u dugačko korito, Lekso je gledao za kolima u kojima je odlazio Bodnar.

To je bio pravi majstor, čovek od posla, koji bi svoj zadatak jednako radio u mračnom podrumu kao i na vrhu crkvenog kubeta, bez zle pomisli i prevare, bez potištenosti i bez sujete. To je protivno od osatičkog propinjanja i želje za vidnim i visokim mestom.

Trepćući modrim zrakastim očima, Lekso je pratio kola koja su odmicala sa majstorom. Još mu je izgledao jasan njegov nauk bez reči o tome šta je to poslanik i majstor.

Biti majstor, znači umeti odvojiti za vreme rada svoj posao od svega ostalog, znati tačno, i jedino pred očima imati: šta treba uraditi i kako to uraditi; ne obazirati se ni na što što nema sa tim veze; ne brinuti se za uspeh, ne pomišljati na neuspeh; ničega se ne plašiti, a ništa ne ostavljati slučaju; uvek biti sav pri onom delu posla koji u tom trenutku obrađuješ. Ako tako radiš, sve oko tebe radi s tobom i sve ti pomaže, svaka alatka ti je prijatelj, svaka promena putokaz, a materijal pod rukom poslušan; sve ide bez greške i zastoja, ili, bolje rečeno: svaka se greška popravlja i svaki zastoj

nadoknađuje. Tada tvoj posao mora da napreduje, i što dalje, sve bolje; uz put jača i biva lepši, jer raste iz sebe kao biljka iz semena koje je probrano, dobro posejano, i za koje je sve predviđeno.

Biti radnik i majstor, čovek od posla! Ničeg boljeg ni pouzdanijeg u ovom životu, u kom mnogo dobra nema, a pouzdano nije ništa.

Sve mu je to bilo bez reči jasno i sve jasnije sa svakim danom koji je provodio pored Bodnara u radu. Jasno mu je bilo i nezaboravno izgledalo sve to još i sada, dok je stajao kraj česme, ali čim se okrenuo i zaputio pešice u kasabu na bregu, osetio je da se sve to u njemu magli i muti. I sa svakim korakom napuštalo ga je ponešto od majstorovog nemog nauka. Zastao bi za trenutak i okrenuo se, ali bi u daljini video samo tamni masiv hrastove šume u koji je uvirao beli drum na kom su nestala kola s majstorom.

Zbunjen i prazan, stigao je Lekso u kasabu, nad kojom je na jutarnjem suncu sijao krst sa kubeta. On je gledao taj krst i, kao da ga gleda nekim novim očima, prvi put je pomislio: ja sam ga podigao! Jeste, stajao sam pored njega, gore na vrhu kubeta, dodirivao ga rukom, učestvovao u brizi i naporu, sve dok nije utvrđen i osiguran na mestu na kom je sada. Ja! – Tu se javi i misao na majstora, ali sada je ona bila, začudo, slaba i gubila se u daljini, kao tačka koja biva sve manja.

Idući tako čaršijom, jednako je gledao čas gore u krst, čas u prolaznike na ulici. Niko nije glave dizao. Svi su išli za svojim poslovima ili lunjali dokono, kao da nad njima nema ni krsta ni kubeta. Vratio se u radnju, koja mu se sada činila prazna i pusta, počeo da radi, ali nije izdržao dugo. Digao se i stao na dućanski

prag, naslonivši se na dovratnik. Ispred njega je i dalje prolazio svet, uz čaršiju i niz čaršiju, a on je ispod oka posmatrao izraze lica i hvatao svačiji pogled. Bilo je jasno da su ljudi, posle nekoliko dana iščuđavanja i divljenja, zaboravili i krst na crkvi i one koji su ga podigli. To ga je iznenadilo, pa zbolelo, pa ogorčilo. Tek sada ga je ispunila živa i puna svest o svom podvigu.

Nema nijednog od ovih, mislio je uvređeno i ljutito, kome ja nisam sagledao teme, i to sa visoka i opasna mesta, a sada prolaze mimo mene kao mimo tursko groblje, praveći se da ne znaju ili da su zaboravili, kao da se takva stvar može lako zaboraviti. Ko od njih zna kako sve ovo što se zove Osatica izgleda kad se posmatra *odozgo*? Niko. Bilo nas je do jutros dvojica, Bodnar i ja. A sad sam samo ja. U celoj varoši jedini.

Idući kući na ručak, on je toga dana prošao kroz čaršiju sredinom ulice, držeći ruke podalje od trupa, raskopčana prsluka na isturenim grudima. Šibao je pogledom oko sebe i u tuđem pogledu tražio pravo značenje svog podviga, ali ga nije nalazio. Ništa. Tvrdi ravnodušnost ili neka lična briga koja se ne izdiže iznad kućnog slemena.

Uveče, u mehani, ljudi pričaju što jeste i što nije, što može biti i što ne može, samo o krstu niko ni reći. Tako i sutra i preksutra. Lekso je sedeo ćutljiv i namrgođen, ali niko nije primećivao njegovo mrgodno ćutanje. Gušeći u sebi bes i zlovolju, on se pitao da li je moguće da se za nekoliko dana zaboravilo ono o čemu se godinama snevalo i mesecima govorilo. Zar su ovi ljudi koji su mogli da ga vide kako, pomažući Bodnaru, stoji na skeli ispod samog krsta, visoko iznad

njih, izgubili pamćenje i nemaju ništa da mu kažu i ničim pokažu da je on izveo izuzetan podvig i veliko delo? Savlađujući gnev, pokušao je da sam zapodene govor o postavljanju krsta, o novosadskom majstoru, o velikom poslu koji je svršen. Ne pominjući sebe ni svoj slučaj, pričao je, kao uzgred, kako u svetu cene slične podvige. On zna da su novine pisale – bečke novine! – o ljudima koji su se peli na tornjeve, i sliku su donosile, i čoveka i tornja. Video je to kao šegrt u Višegradu kod svog majstora. Tako je to u drugom svetu, tamo.

(Istina, Lekso nije pominjao kakvi su bili ti tornjevi u poređenju sa ovim osatičkim ni kakva su bila ta penjanja, ni kolika. Ali svakom je njegova visina najviša. I kad to pijanstvo, pijanstvo visine, zavrti čoveku mozak, onda nema mere ni razlike. Nema viših i nižih tornjeva. Sve su vrtoglavice jednake.)

Ljudi su ga slušali ravnodušno i skretali govor na drugo. A kad uhvati nekog od teških pijanica, plati mu polic rakije i počne izdaleka da ga ispituje o podizanju krsta, čovek trepće očima i jedva se priseća:

– Krst?... Podignut, pa šta?

I pijanac počinje da priča neki svoj podvig, izmišljen i neverovatan, prema kom dizanje krsta na crkvi nije ništa; priča dugo i zaneseno, a pri tom gleda u rakiju pred sobom kao da čita iz njenih preliva opalne boje. Tako Lekso sada sluša tuđu laž, a guta svoju istinu, kao da je lažov njemu platio rakiju, a ne on lažovu. Sluša i razmišlja. Eto, takvi su ovi njegovi Osatičani! Vole da se veličaju i uzdižu na visoko, a kad to ne mogu, onda gledaju da bar drugog, koji se izdigao, spuste na niže, do sebe ili malo ispod sebe.

Ogorčen i tup, odlazi kući sa željom da se što pre pokrije po glavi, zaboravi i sam sve o sebi, i zaspi tvrdo i duboko, bez sećanja i snova. Ali sad se dešava, što dosad nikad nije, da se usred noći probudi odjednom, a pred njim cela i živa misao od koje je hteo da se spase snom. Izgleda zaista da niko ne smatra da je on taj koji je krst postavio.

Rasanjen i potpuno svestan, on se u mraku sad i sâm pita da li se zaista to on peo na kube i učestvovao u postavljanju krsta. (Na majstora više i ne misli.) Jeste, dabome da jeste, i to u po bela dana, naočigled celog sveta. Tako odgovara sam sebi, a neka jeza ga prolazi svega zbog toga što ovako u noći mora sebi da postavlja takva pitanja i da sâm odgovara na njih. I odmah nailaze nova pitanja. Jeste, izveo je podvig, ali kako je onda moguće da mu to niko ne priznaje, nijednom rečju, nijednim pogledom, i da se takvo delo tako brzo zaboravlja? Još može biti i to da ga smatraju hvalisavcem i da za njim, umesto slave i priznanja, ide glas lažljiva čoveka. Osatica je ovo.

Zariče se u tami da će sutra, čim svane dan, prvom čoveku u čaršiji postaviti jasno i otvoreno pitanje šta misli o njemu i njegovom delu. Ali sutradan vidi da nije moguće izvesti tu odluku koja je u noći izgledala laka i jednostavna. Dođe nekom čoveku na dućan, i sedne, i počne već: da je došao kao dobrom prijatelju, da ga zapita nešto, u stvari do koje mu je mnogo stalo... i onda odjednom ustukne kao da se našao pred ponorom, uplaši se i svoje odluke i svog pitanja i odgovora koji bi mogao dobiti, i toga čoveka koga hoće da pita. I tada, zamuckujući, uvijajući – skrene razgovor, izmisli nešto drugo, beznačajno, zbog čega je

tobože došao da pita. Posle nekoliko takvih slučajeva, on se više i ne usuđuje da otpočne govor o svom pitanju. Samo, koga god sretne, on pomisli: evo, ovoga bih mogao upitati! Ali sa tom pomisli i mine mimo njega.

Celo leto prošlo je Leksi u tom smešnom i nerazumljivom a ipak stvarnom mučenju. A to leto se, još pre nego što je sasvim dozrelo, naglo prelomilo i počelo da pretvara u kišovitu ranu jesen. Ni za kog i ni za što ovakvo vreme nije dobro; ni za radove ni za raspoloženje kod ljudi. A Osatičani zavise mnogo od vremena i raspoloženja. Svi sad piju više nego obično i sabijaju se pre vremena u mehanu, koja je inače zimsko utočište. Svi se žale na vlagu i jugovinu i na tu jesen koja otima dane letu.

– Rano počela... – kaže neko.

– Ništa što je rano počela, nego što je nekakva...

– Jeste, baš je nekakva... nekakva...

Tako su svi ogovali jesen, koja je pritisla kraj leta; niko nije umeo da kaže kakva je, ali svaki je znao dobro šta misli kad kaže „nekakva“.

I zaista, nekako ništa nije valjalo o Osatici u daniima toga kasnog leta i prerane jeseni. Nešto zlovoljno i teško uvuklo se s vlažnim jugozapadnim vetrom među brda, leglo na kuće i bašte i sokake, i ne skida se sa njih.

Takve jedne noći – jesen je već bila odmakla i nastavljeni prvi kazani sa rakijom – zasedeli se neki sitni službenici i mladi majstori u krčmi. Seli su bez zle namere; naprotiv, svi kao jedan sa tvrdom odlukom da posle trećeg čokanja idu svojim kućama na večeru. Ali, kao što biva ponekad, stvar se neočekivano okrenula tako da nisu videli kuće ni večere, nego su uz

meze i piće zagazili duboko u noć. Svađali su se i mirili i ljubili, vikali i pevali, hvalili se i junačili. Vreme je takvo da je čoveku i bez pića mutno u glavi. A oni su od sumraka počeli da piju rakiju prvicu, koja pijanom čoveku udara ne u noge, nego u glavu, oduzima mu razum a daje veliku snagu i rečitost, pa nema toga što tada ne bi bio sposoban da kaže i učini. Sedeli su i pevali i prepirali se o stvarima koje treznom čoveku ne mogu ni na pamet pasti.

Među njima je te večeri bio i učitelj Petar Stanković, zvani „Batak“, visok, plećat i malo razrok čovek tridesetih godina, neumoljivo podrugljiv, šaljivčina bez osmejka. On je bio učitelj u jednom selu svega desetak kilometara udaljenom od kasabe, tako da je bio više u Osatici nego u svom mestu službovanja.

Lekso je, kao i uvek, navodio razgovor na svoj podvig, ali niko nije hteo da taj razgovor prihvati. Najposle, on ga je sam pomenuo. Tada ga je Petar Batak rasejano-prezrivo i malo sa strane pogledao svojim krupnim šašiokastim očima. Kakvo kube? Kakav krst? Kada? – i okrenuo mu leđa.

Lekso je stajao nepomičan, zaprepašćen tolikom drskošću i, gledajući toga lošeg učitelja koji ispija police i češlja karte po mehanama, pitao se: kako je moguće da takvi ljudi koji sami ne preduzimaju nikad ništa imaju tako moćnu, strašnu sposobnost da poriču sve što preduzmu i urade drugi, bolji i sposobniji od njih?

A zatim se trgao iz misli, skočio besno pred učitelja i uhvatio ga za kaput na grudima.

– „Kakvo kube“? Jesi li čuo ti bar za Bodnara, majstora?

– Pa šta? – kaže Batak hladno, uzgred. – Šta imaš ti sa njim?

– Kako? Šta imam, šta imam? Imam to da sam stajao pored njega, navrh kubeta, i pomagao mu dok god nismo utvrdili krst. Pedalj ispod njega nisam bio, a pošljednji sam sišao.

Tako više Lekso kao da hoće da ubedi celu Osaticu, koja ćuti i pravi se nevešta, a vičući širi ruke koliko god može da bi pokazao visinu na kojoj je bio i prostranstvo vidika koji je sa nje sagledao.

Batak odmahuje rukom sa visine svoga prezira, koja je iznad svih tornjeva i visina.

– Nisi se ti, burazere, nikad ni na što ispeo, koliko ni djed na babu.

– Ko? Kako? Ja nisam, ja nisam? – zamuckuje Lekso od besa i čuđenja, prelazi pogledom preko lica oko sebe, koja se pakosno stežu ili podrugljivo smeškaju.

– Ljudi, ljudi! Ja se nisam popeo?!

Više to kao da ga na mahove deru, očajan što laž može biti tako drska i govoriti tako ubedljivo, i što među ovolikim ljudima nema nigde razuma ni poštenja, ni svedoka da potvrdi očiglednu i svima poznatu istinu.

A onda učuta. Stojeći oborene glave, oseća prosto kako se smanjuje. Ne samo da se nikad nije ispeo više od njih nego ni do članka im nije, dok stoji tako pred tim svirepim učiteljem kao zbunjeno dače.

A ljudi oko njega počinju da govore o drugom, da pevaju, dok on stoji mrk, zaprepašćen, opuštenih ruku i užarena pogleda. Stoji tako jedno vreme, pa onda odjednom opet raširi ruke.

– Ja se nisam uspeo?

Više i maše rukama kao davljenik.

– Može bit, u snu – odgovara mirno Batak, a graja i pesme pokrivaju njihove glasove potpuno.

Niko ne okreće glavu na očajnog limara, ali čim nastupi samo tren tišine, on skače prema učitelju.

– Jesam, jesam! I opet ću se popeti, sutra, večeras, ako treba. Da se kladimo u što god hoćete!

Tako je prošla kratka septembarska noć koja je ljudima u piću izgledala još kraća. U tom dimu i tmuljoj svetlosti lampe što je visila sa tavanice osetio se u jednom trenutku nov nemir, ona pijancima poznata bolna slutnja da je vrhunac pređen, da se noć bliži kraju i približava jutro sa trežnjenjem i mamurlukom, kad će svakom zanosu i čaroliji biti kraj i kad će se svi oni morati, kao priviđenja, razići i povući. Upravo tada je oživela ponovo prepirka između Lekse i cinički hladnog i nepokolebljivog učitelja.

Lekso je i ranije, od samog početka noćasnje prepirke, predlagao da ponovo izvede pred svima njima svoj podvig. Na to se ranije niko nije osvrtao, a učitelj je samo odmahivao svojom velikom bledom rukom. Ali sada, kad je odmakla noć i preovladalo piće, to nisu bili isti ljudi koji su sinoć posedali za ove stolove. Sad više ništa nije izgledalo ni nemoguće ni besmisleno. Učitelj i Lekso opkladili su se u pet forinti. I ti novi ljudi, nošeni alkoholom naročite vrste, digli su se, kao po dogovoru, da idu i traže konopce, merdevine i ostalo što je potrebno za penjanje. Sve su to radili kao najprirodniju i najrazumljiviju stvar na svetu. I sve se našlo, kao čudom.

Poslednji petli su se nadvikivali i dan je počinjao da se deli od noći kad su došli do crkve. Tu je Lekso

nameštao svoje merdevine i razmrsivao lestvice od konopca. Pijani ljudi su mu pomagali i odmagali, ali njega je pored svega pijanstva nosila neka nova snaga i upućivala njegov rad pravo ka cilju. Nije čuo ni video ništa od onog što se oko njega govori i čini, nije pravo znao ni ko je ni šta je ni gde je, i da ga je ko zovnuo po imenu, on bi se začuđen zaustavio i, možda, pao kao mesečar, ali je svoj posao izvodio mirno i pažljivo, sav utonuo u njega. Koristeći se gvozdanim kvakama i prečagama koje su pri prvom penjanju bile pobijene u krov kubeta, Lekso se ispeo brzo i sigurno. Lakše i brže nego ono prvi put, kad se penjao trezan, sa treznim majstorom Bodnarom.

Još nije mesec izbledeo na jednom kraju neba, a na drugom između tamnih planina i surih tankih oblaka – probija se žuta hladna svetlost, prethodnica sunca, nadire kao bleđa klica iz mrke opne. A između njih – Lekso, prav i visok, levom rukom se drži za krst, a desnu digao uvis i maše, maše, ne onima dole, na koje je, izgleda, i zaboravio, nego suncu i mesecu, levo i desno od sebe, predelima i prostranstvima i svemu onom što on sa svoje visine vidi, a što oni koji ga odozdo posmatraju neće nikad videti, bar ne tako i ne sa te tačke.

I sišao je Lekso i sklonio sve tragove svog podviga, da bolje ne bi ni najsavesniji, najtrezniji majstor. Neki iz njegovog društva počeli su još pre toga da se razilaze; razgonilo ih je sve jače razdanjivanje, a ni stvar zbog koje su došli nije više imala za njih značenja ni važnosti, jer pijani ljudi napuštaju brzo i lako svoje zabave kao deca igračke.

Ispavali su se pijanci i otreznili, i osatički dani su krenuli svojim tokom i ljudi za svojim poslovima. Ne

pije se svake noći do zore i ne izvode besmisleni podvizi posle svakog pića i sedenja u mehani. Lekso se oslobodio svoje čudne misli i sumnje, ne peče ga više mučno pitanje da li mu ljudi priznaju njegov uspon, ne misli uopšte na to, čak ni dobivenu opkladu ne traži. I svi ostali ćute. Sva je prilika da će ceo događaj biti zaboravljen i ostati u beutu jedne pijanke, pokopan negde između dana i noći, gde stvari i jesu i nisu, već prema tome kako ko hoće i ume da gleda i vidi, i gde i ostaju zauvek nepoznate, bez objašnjenja, bez nekih društvenih posledica.

I ranije se to dešavalo. Bivalo je da zagrejani ljudi krenu u potragu za podvigom i ne miruju dok ga ne nađu. I to obično pred zoru, kad pijancima izgleda da po svaku cenu valja učiniti nešto izuzetno, uspeti se nekud ili oboriti nešto, kad u kasabi sve spava, kad se čini da nema vlasti ni zakona ni prepreka za noćne ludosti. Tada se dešavalo da sa baždarske barake na pijacu poskidaju sav crep, odnesu ga pred opštinsku zgradu i tu pažljivo slože na gomilu. Dešavalo se da iskopaju mlade boriće koji su tek prošle godine posađeni ispred Konaka, i da ih presade pred mehanu na drugom kraju varoši. I pošto su izveli posao kao najbolji baštovani, utabali zemlju, zalili vodom presađena drveta, povedu kolo oko njih. A sutradan, razume se, predstojnik kažnjava sve redom globom i zatvorom, nagoni ih da vade boriće i da ih, pod nadzorom policije, ponovo presađuju pred Konak.

Bivalo je i gorih ludosti, pa su prećutane i zaboravljene. I sada je izgledalo da će sa ovim Leksinom penjanjem za opkladu biti isto i da neće izazvati neko mešanje vlasti. Istina, kroz kasabu je prošlo govorkanje

da su se pijani ljudi te noći vrzli oko crkve, ali je brzo i umuklo. Sve se odigralo noću, dok varošica spava. Jedini svedok bio je Mile govedar, koji ustaje pre svega sveta, i koji je upravo u tom trenutku tuda prolazio. Ali kakav je svedok taj božji čovek bez kuće i porodice, suludi i dobroćudni, krivonogi patuljak što govori samo u stihovima i sentencijama? A učesnici sami, kad su se otreznili i pribrali, nisu imali razloga ni računati da stvar prepričavaju i priču dalje šire. Naprotiv. Zbog svega toga izgledalo je da će zaista sve ostati nezapaženo i prećutano. I bilo bi tako da nije bila u pitanju crkva.

Prošlo je mesec dana od te noći, koju su i Lekso i njegovo društvo počeli da zaboravljaju, kad se odjednom javila najviša crkvena vlast iz Sarajeva. Izveštena o teškoj i bogohulnoj povredi crkvene svetinje, Mitropolija je oštro prebacivala popu Stojanu što to sâm nije prijavio, tražila od njega hitno izjašnjenje, preteći teškim kaznama i globama, i crkvenim i svetovnim, ne samo onima koji su istup počinili nego i celoj crkvenoj opštini, ne izuzimajući ni paroha. Da bi se ta stvar bolje razumela, treba znati ovo.

Mitropolit je mrzeo osatičkog paroha onom kaluđer-skom mržnjom koja je odavno postala poslovična. Tu mržnju pop Stojan je nasledio zajedno sa parohijom. Njegov otac, pop Arso, čovek sitan i okoščat, poznat po svojim zavadama i parnicama sa celim svetom, imao je dugotrajan spor sa mitropolitom. Taj spor, u kom je osatički paroh dobro zagorčao život svom crkvenom glavaru, prekinula je pop-Arsina smrt; prekinula je spor, ali nije mitropolitovu mržnju.